

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК 332.143

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-69-75

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІСТА БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ ДО 2028 РОКУ

Карпов В.А., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Грендис Д.С., магістрант, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: darsia.darsia+@gmail.com

***Анотація.** Об'єкт дослідження. Стратегії економічного і соціального розвитку територіальних громад вимагають постійного моніторингу та уточнення цілей, завдань, програм і проектів їх реалізації. Даний процес досить складний як за часовими рамками, так і за методами його виконання. З позицій термінології його прийнято називати актуалізацією. Вивчення актуалізації стратегії розвитку міста Б-Дністровський і склало об'єкт даного дослідження. Методологія. Методологію дослідження формують визначення уточнення цілей, завдань, пріоритетів і напрямків сталого місцевого економічного розвитку міста Б-Дністровський з урахуванням потреб та інтересів громади. Результати. Основною метою статті є оцінка змін у напрямках соціально-економічного розвитку міста Б-Дністровський. У роботі проведено аналіз соціально-економічного розвитку міста за різними показниками та змінами що відбулися на території громади за останні роки. У ході дослідження соціально-економічного розвитку було представлено проект актуалізації стратегії розвитку економічного та соціального розвитку міста Б-Дністровський до 2028р. Наукова новизна. Наукова новизна полягає в апробації і практичному застосуванні алгоритму розробки актуалізації стратегії економічного і соціального розвитку території стосовно конкретної територіальній громаді. Практична та (або) теоретична значущість. Отримані результати в подальшому будуть використані для розробки концептуальних моделей для аналогічних міських об'єднаних територіальних громад на регіональному рівні.*

***Ключові слова:** стратегія місцевого економічного та соціального розвитку; регіон; місто, громада; населення; витрати; розвиток територій.*

UPDATING THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE CITY OF BELGOROD-DNESTROVSKY UNTIL 2028

Karpov Vladimir, PhD of Economics, Associate Professor of Economics, Law and Business Management, head of the research department, assistant professor, Odessa National Economics University, Odessa, Ukraine
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Grendish Darya, undergraduate student, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: darsia.darsia+@gmail.com

***Abstract.** Object of study. Strategies for economic and social development of territorial communities require constant monitoring and clarification of goals, objectives, programs and projects for their implementation. This process is quite complex both in terms of time and methods of its implementation. From the standpoint of terminology, it is called actualization. The study of the actualization of the development strategy of the city B-Dniester and was the object of this study. Methodology. The research methodology is formed by determining the clarification of goals, objectives, priorities and directions of sustainable local economic development of the city of B-Dniester, taking into account the needs and interests of the community. Results. The main purpose of the article is to assess changes in the socio-economic development of the city B-Dniester. The paper analyzes the socio-economic development of the city on various indicators and changes that have occurred in the community in recent years. During the study of socio-economic development was presented a project to update the strategy of economic and social development of the city of B-Dniester until 2028. Scientific novelty. The scientific novelty lies in the testing and practical application of the algorithm for developing an update of the strategy of economic and social development of the territory in relation to a particular territorial community. Practical and (or) theoretical significance. The obtained results will be further used to develop conceptual models for similar urban integrated territorial communities at the regional level.*

***Keywords:** strategy of local economic and social development; region; city, community; people; costs; development of territories.*

JEL Classification: R110, E600

Постановка задачі. Територіальна реформа в Україні вимагає дослідження цілого ряду пов'язаних з нею питань і виникаючих при цьому проблем. До основних з яких відносяться: оцінка сучасного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, їх стану, оцінка спроможності регіонів впоратися з проблемним питанням державної регіональної політики, розробка основних заходів у сфері соціального-економічного розвитку територіальних утворень спрямованих на розв'язання фінансових, екологічних, демографічних, соціальних та інших проблем, які виникають в нових умовах перебудови територій, особливо актуальним у даному випадку є дослідження умов місцевого економічного розвитку міста Білгород-Дністровський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціально-економічного розвитку регіонів України займалися наступні вітчизняні вчені: О.І. Павлов, О.Г. Булавка, В.Г., Малік, І.В. Прокопа, В.К. Терещенко, П.Т. Саблук, Л.О. Шепотько, Ковальов А.І., Сментина Н.В. та багато інших [2,6,7,8,10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення місцевого економічного та соціального розвитку територіальних утворень в Україні залишається на недостатньому рівні, на відміну від країн Європейського союзу, в яких діють програми, спрямовані на розвиток місцевих територій.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних основ стратегічного планування на місцевому рівні та актуалізація Стратегії економічного та соціального розвитку м. Білгород-Дністровського.

Основний матеріал. Актуалізація Стратегії розвитку міста Білгород-Дністровського до 2028 року розглядається як плановий стратегічний документ найвищого рівня у місті, а отже, її актуалізація вимагає відповідної уваги.

М. Білгород-Дністровський було віднесено до категорії міст у 1944 р., воно є містом обласного значення та районним центром Білгород-Дністровського району Одеської області. Місто розташовано в південно-західній частині Одещини на правому березі Дністровського лиману, в 20 км від Чорного моря та в безпосередній близькості до курортно-рекреаційної зони півдня України (селищ Затока, Сергіївка, Курортне). Загальна площа міста Білгород-Дністровського складає 19,1 кв.км. [3,5].

У результаті реформ з децентралізації місто набуло статусу адміністративного центру 16 об'єднаних територіальних громад новосформованого Білгород-Дністровського району Одеської області.

Білгород-Дністровський – найстародавніше місто в Україні та одне з найстарших міст Європи. Воно виникла в VI столітті до нашої ери та за цей багатий період його існування місто населяли різні племена та народи, кожен з них називали його по своєму: Тіра, Офіуса, Алба-Юлія, Білгород, Феґер-Вар, Ак-Лібо, Мон-Кастро, Читате-Алба. До наших часів дійшло більш двох десятків назв міста, але всі вони, так чи інакше, перекладались як Біле місто, Біла фортеця.

Як зазначає Сментина Н.В. [2] оцінці пріоритетів розвитку територіальних утворень передувє етап аналізу стану їх розвитку. Нами було проведено аналіз економічного і соціального розвитку міста за останні п'ять років.

Транспортно-комунікаційний комплекс міста містить морський торговий порт, залізнично-дорожній вузол, автотранспорт підприємства, цех телекомунікаційних послуг та електровз'язку, залізничний та автомобільний вокзали. Перспективними галузями м. Білгород-Дністровський виступають: виробництво гумових і пластмасових виробів, електронних та побутових пристроїв, виробів з полімерних матеріалів, легка промисловість. Загальна кількість підприємств у місті складає 547 (2,1 % у загальнообласних підсумках, з них промисловий комплекс міста представляють 15 підприємств). У січні–вересні 2020р. промисловими підприємствами міста реалізовано продукції на 452,6 млн.грн. (1,1% від загального обсягу реалізованої промислової продукції області). Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу становив 8092,2 грн. Найбільшу питому вагу в обсягах виробництва займає харчова галузь – 77,3%, потім машинобудівна – 18,0%. У загальній кількості підприємств працює 7231 осіб.

Згідно із даними Управління статистики [5] в Одеській області, середньомісячна заробітна плата штатного працівника м. Білгород-Дністровського в 2020 р. складає 7746 грн. (на 8,6 % більше ніж у 2019 р. – 7135 грн.). При цьому, середня заробітна плата в Одеській області в 2020 р. дорівнює 10341 грн., в Білгород-Дністровському районі – 7978 грн., в м. Одесі – 10559 грн. Таким чином, заробітна плата в місті є меншою, ніж по області на 25,1 %, ніж по району – на 2,9 %, ніж в обласному центрі – на 26,6 %. При цьому, темпи зростання

заробітної плати в 2020 р. в місті є меншими ніж в області в цілому на 2,9 %, ніж в Одесі – на 2,0 %, проте більшими ніж в Білгород-Дністровському районі на 3,2 %.

Особливості географічного положення, сприятливі природно-кліматичні умови, багате історичне минуле створили можливість для розвитку в місті високорентабельної туристично-рекреаційної галузі. Кількість туристів і відвідувачів м. Білгород-Дністровського (включаючи курортні селища) літнього туристично-оздоровчого сезону щорічно дорівнює близько 400 тис. осіб. На території міста розташовані 35 пам'яток архітектури та містобудування, 18 пам'яток історії, 3 пам'ятки археології та 1 пам'ятка монументального мистецтва. Головним об'єктом, який приваблює туристів, є комплекс споруд «Акерманська фортеця» (XIV-VIII ст.), та пам'ятка археології національного значення Городище «Тіра – Білгород» (IX століття до нашої ери - IV століття, IX - XIII століття). Одним з найпопулярніших місць відвідування релігійного туризму є пам'ятка архітектури XIV-XVIII ст. підземна церква Іоанна Сочавського.

За останні п'ять років структура доходів зазнала суттєвих змін: так, частка податкових надходжень зросла на 23,5 в.п. (62,9 % у 2020 р. проти 39,4 % у 2016 р.); частка трансфертів, навпаки, знизилась на 22,5 в.п. (32,6 % у 2020 р. проти 55,1% у 2016 р.). Частки інших доходів майже не змінилися. Видатки бюджету м. Білгорода-Дністровський за 2020 р. з урахуванням трансфертів з інших бюджетів та власних надходжень бюджетних установ склали 399107,7 тис. грн., у тому числі обсяг видатків загального фонду бюджету – 359176,4 тис. грн., та видатків спеціального фонду – 39931,4 тис. грн. Для забезпечення фінансування капітальних видатків в бюджеті міста було проведено передачу коштів із загального фонду бюджету до спеціального фонду бюджету в сумі 16567,3 тис. грн.

Підсумки SWOT-аналізу м. Білгород-Дністровського дозволили розробити рекомендації з підтримки сильних сторін на основі посилення можливостей міста, зменшення впливу слабких сторін і зниження впливу виявлених загроз:

1. С1 –3 метою активізації участі громадськості у постановці та вирішенні питань місцевого економічного розвитку (МЕР) створити на засадах партнерства місцевої влади, підприємців та представників недержавних громадських установ (організацій) постійно діючу робочу групу з МЕР.

У відповідному розділі «Стратегії» передбачити компетенції та відповідальність членів робочої групи (РГ) за аналіз стану МЕР та заходів з його суттєвого поліпшення.

2. С2 –Передбачити за ініціацією керівництва створення проєктного офісу для потреб розвитку міста. Серед функціональних обов'язків офісу передбачити надання на частково безоплатній основі послуг інформаційного, консультативного та навчального змісту. Для підготовки інвестиційних пропозицій, проєктів та каталогів профільних відповідно до потреб МЕР міста. Залучати фахівців освітянських і консультативних установ країни, що мають відповідний досвід та спроможність успішно допомагати МЕР міста.

3. С3 –В цілях забезпечення розвитку привабливої діяльності в напрямках спорту, культури та науки серед молоді створити міський Центр розвитку молоді, передбачивши серед його функціональних обов'язків регулярне проведення евентійних заходів районного, обласного, регіонального, національного та міжнародного рівня.

Передбачити підтримку проєктів із створенням нових робочих місць для обслуговування (задоволення) потреб Центру розвитку молоді та його відвідувачів. Створити умови для розвитку почуття міської ідентичності у молоді міста, забезпечити підтримку волонтерського та патріотичного руху в місті.

4. С4 – Для забезпечення підвищення туристичної привабливості міста передбачити розробку туристичного інформаційного порталу м. Білгород-Дністровського і відповідного до нього мобільного додатку. Розробити концепцію 4Р для просування туристичного продукту міста; створити власний міський бренд.

5. С5 –3 метою збільшення додаткових надходжень до міського бюджету передбачити створення умов, привабливих для розміщення на території міста транспортно-міжрегіонального та міжнародного логістичного HUB-центру, спеціалізованого на розміщенні та перевезенні експортних та транзитних вантажів Півдня України.

Пропозиція базується на можливостях використання трендових напрямків розвитку логістичних операцій в Україні та її сусідами в межах транскордонного співробітництва із республікою Молдова, Румунією, тощо.

6. С6–3 метою створення нових робочих місць в сервісній інфраструктурі міста забезпечити надання різноманітних комунально-побутових послуг та інженерно-комунікативне обслуговування мешканців багатоквартирних будинків міста Запровадити комплекс заходів

соціального партнерства із керівництвом військових прикордонних частин, розташованих на теренах міста.

7. С7 – Для фінансової підтримки громадських ініціатив забезпечити постійну роботу платформи «Бюджет участі»; забезпечити методичну підтримку для підготовки пропозицій на конкурс.

8. С8 – Включити до переліку обов’язкових цільових програм заходи щодо:

- капітального ремонту (реновації) освітянських установ міста;
- систем опалення в об’єктах комунальної власності міста;
- активного переходу до засобів альтернативної енергетики;
- утеплення об’єктів комунальної власності міста;
- систем муніципальної охорони та соціального захисту міста.

Наведений аналіз діяльності та діагностування сильних та слабких сторін міста, врахування макро- та мезоекономічних чинників, стає можливим визначити наступні пріоритети, які схематично наведені на рис. 1.

Для досягнення мети по кожному з пріоритетів були визначені стратегічні, операційні цілі, а також завдання, необхідні для досягнення соціально-економічного розвитку міста до 2027 року.

Ревіталізація – поняття, яке трактується як оживлення (відновлення) минулого, поєднання сьогодення з минулим, повернення до життя. Впровадження інструментів ревіталізації необхідне для того, щоб відновити території, котрі були структурно деградовані та ускладнюють розвиток міст і районів. Соціально-культурна функція ревіталізації є «візитною картою» всього процесу. Вплив соціально-культурної ревіталізації розглядають в трьох аспектах: вплив на оточення, економіку та безпосередньо соціальну сферу. У рамках даного пріоритету в місті функціонують 15 цільових програм.

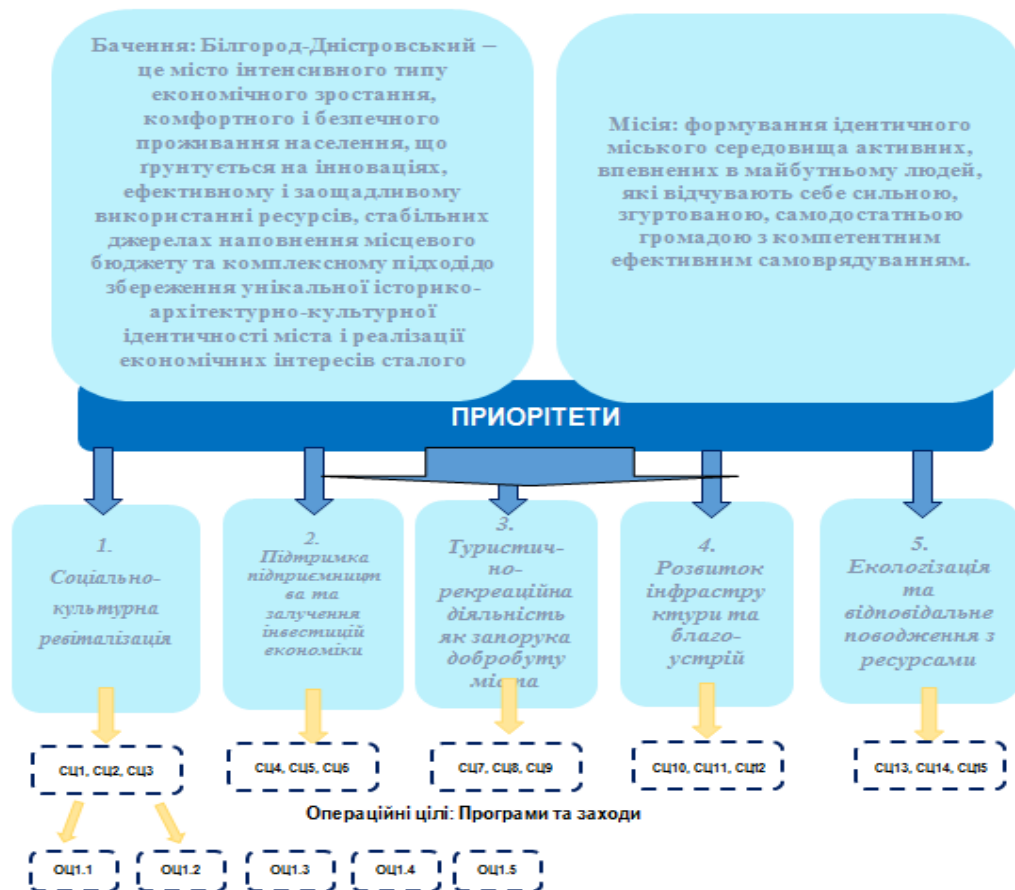

Рис. 1 «Дерево цілей» реалізації Стратегії розвитку м. Білгород-Дністровського

Джерело: розроблено автором на основі [7]

За другим пріоритетом - комплексна та гармонізована підтримка малого та середнього

бізнесу та залучення інвестицій у реальний сектор економіки міста передбачає поетапний план дій по заохоченню та залученню інвестицій у реалізацію промислових бізнес-проектів на земельних ділянках та об'єктах нерухомості, що належать міста. У рамках даного пріоритету в місті функціонує Програма розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва у м. Білгород-Дністровському на 2019-2021 роки.

У рамках третього пріоритету - туристично-рекреаційна діяльність як запорука добробуту міста – розроблена місцева комплексна програма розвитку, що включає три основні стратегічні завдання - визначення туристичних атракцій міста (23 завдань), брендування та диверсифікація туристичного простору міста (39 завдань), ефективна рекреаційна діяльність та охорона здоров'я (4 завдання).

В четвертому пріоритеті передбачається здійснити сприяння розвитку транспортно-логістичної інфраструктури міста та транспортного сполучення. Для цього керівництво м. Білгород-Дністровського передбачає розробити відповідну комплексну Програму, стратегічною ціллю якої повинно бути досягнення інтеграції між містом Білгород-Дністровським та туристичними центрами Одеської області за допомогою водного транспорту. Також в рамках цієї стратегічної цілі передбачено комплекс дій по покращенню благоустрою міста.

У рамках п'ятого пріоритетного напрямку функціонують наступні міські програми:

- Програма поводження з твердими побутовими відходами в м. Білгород-Дністровський на період 2018-2022 роки;

- Програма «Питна вода міста Білгород-Дністровського на 2020-2023 роки».

У відповідності з алгоритмом реалізації стратегії, послідовне досягнення поставлених цілей пріоритетних напрямків виражається в досягненні запланованих рівнів індикативних показників. У таблиці 1 наведені розрахункові рівні індикаторів економічного та соціального розвитку м. Білгород-Дністровського.

Таблиця 1

Індикатори економічного та соціального розвитку м. Білгород-Дністровського до 2028 р.

Показник	Одиниця виміру	Значення показника у 2020 р.	Значення показника у 2028 р.
Капітальні інвестиції	млн. грн.	84,6	125,0
Обсяг виробленої продукції	млн. грн.	603,5	700,0
Зовнішньоторгівельний оборот	млн. дол. США	35,9	40,0
Податок на доходи фізичних осіб	млн.грн.	164,0	215,0
Земельних податок	млн.грн.	24,6	30,0
Єдиний податок	млн. грн.	40,5	45,0
Акцизний збір	млн.грн.	12,8	16,0
Кількість зустрічей за участю керівництва громади, форумів, конференцій	од.	24	48
Зношеність системи водопостачання та водовідведення	%	65	50
Частка переробки ТПВ	%	-	5
Кількість туристів	тис. осіб	250	400
Одноразова місткість засобів колективного розміщення	місць	300	450
Кількість проведених культурних заходів, які мають загальноміське значення	од.	84	150
Кількість проведених спортивних змагань	од.	34	45
Чисельність учасників спортивних змагань	осіб	2720	3500
Охоплення населення інтерактивними сервісами	%	15	25

Завантаженість дошкільних навчальних закладів	дітей на 100 місць	116	105
Частка дітей шкільного віку, що займаються у позашкільних навчальних закладах	%	35	45
Кількість учнів – переможців олімпіад та конкурсів	осіб	59	65
Кількість дитячих ігрових майданчиків	од.	82	90
Кількість органів самоорганізації населення	од.	2	5
Кількість одержувачів соціальних допомог за рахунок бюджету міста	тис. осіб	5471	6000

Джерело: розроблено автором

Початкове значення кожного індикатора зазначено на 2020 рік. Індикатори згруповані за пріоритетними напрямками розвитку міста. В основі більшості наведених індикаторів лежать методики державних органів статистики, частина індикаторів складалась за рекомендаціями фахівців цільових робочих груп. Поетапні порогові значення індикаторів у 2028 році були визначені на основі вивчення динаміки відповідних показників експертів.

Висновки. 1. Сполучною ланкою між цілями розвитку міста і існуючими проблемами виступає стратегія. Під стратегією розвитку необхідно розуміти систему дій та рішень органів самоврядування, представників громадськості, бізнесу стосовно вибору, розробки та реалізації стратегії.

2. Нормативно-правове поле, що стосується розробки стратегії в Україні ще не сформована остаточно, а лише перебуває на стадії свого формування, адже залишається безліч питань, які вимагають свого законодавчого унормування.

3. Розробка стратегії передбачає проходження послідовно таких трьох фаз: ухвалення рішення про необхідність розробки плану, стратегічної фази, в якій остаточно визначаються цілі розвитку на певний період, їх виконавці і партнери, розробляється стратегія розвитку, визначаються завдання і результати для кожного з акторів, засоби і методи комунікації, контролю тощо та фази реалізації, на якій реалізується певна стратегія розвитку.

4. Економічний стан місцевої громади відповідає вимогам та викликам сучасності, але не в повній мірі влаштовує баченням керівництва громади. Зокрема, ще не значно росте доля інноваційної продукції, недостатньо розвинуті туризм та індустрія гостинності. Незначні обсяги іноземних інвестицій, кількість робочих місць суттєво не зростає. Транспортні проблеми сполучення за останні роки хоч і не загострилися, але поряд з тим потребує додаткової уваги автомобільне сполучення із госпітальними центрами. Соціальна складова потребує невідкладних корегувань за негативних демографічних процесів, скороченні питомої ваги працездатного та кваліфікованого населення та від'їзд на більш мотивовану роботу у великі міста країни та за кордон.

5. Місія розвідку міста - «формування ідентичного міського середовища активних, впевнених в майбутньому людей, які відчувають себе сильною, згуртованою, самодостатньою громадою з компетентним ефективним самоврядуванням».

6. Підсумки SWOT-аналізу м. Білгород-Дністровського дозволили розробити рекомендації з підтримки сильних сторін на основі посилення можливостей міста, зменшення впливу слабких сторін і зниження впливу виявлених загроз.

7. Наведений у роботі аналіз соціально-економічний розвиток м. Білгород-Дністровського, дозволив зробити висновок, що головними напрямками (пріоритетами) розвитку соціально-економічного розвитку громади мають стати:

- соціально-культурна ревіталізація;
- підтримка підприємництва та залучення інвестицій економіки;
- туристично-рекреаційна діяльність як запорука добробуту міста;
- розвиток інфраструктури та благоустрій;
- екологізація та відповідальне поводження з ресурсами.

8. У роботі розроблені сценарії досягнення поставлених в стратегії цілей а також визначено етапи їх здійснення.

9. Наведено моніторинг реалізації стратегії. У відповідності з цим моніторингом та етапами розроблені індикативні показники, що характеризують стан ключових сфер життєдіяльності громади.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямку досліджень є актуалізація поставлених цілей в стратегії розвитку міста, з метою досягнення запланованих рівнів індикативних показників, досягнення основної мети і пропорцій економічного і соціального розвитку громади. Основним напрямком подальших досліджень в цьому напрямку, на наш погляд, є роботи з розробки програм і проектів місцевого економічного розвитку.

Список літератури

1. Закон України Про добровільне об'єднання територіальних громад URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2015_09_04/T150157.html (дата звернення: 29.04.2021).
2. Сментина Н. В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку на мезорівні: теорія, методологія, практика : монографія / Н. В. Сментина. Одеса: Атлант. 2015. 365 с.
3. Офіційний сайт Білгород-Дністровської міської ради URL: <https://bilgorod-d.gov.ua/> (дата звернення: 29.04.2021).
4. Державна адміністрація м. Білгород-Дністровський URL: <https://b-dnistrov-rda.odessa.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2021)
5. Офіційний сайт Державної служби статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.05.2021).
6. Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / [Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В., Карпов В. А., Фіалковська А. А., Котова І. М.]; за заг. ред. А. І. Ковальова. Київ: ФОП Гуляєва В. М. 2021. 413 с.
7. Карпов В.А. Початкові умови створення та стратегічні напрями розвитку Роздільнянської об'єднаної територіальної громади *Науковий вісник* № 6 (269), 2019 DOI: 10.32680/2409-9260-2019-6-269-53-67 URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/269/pdf/53-67.pdf> (дата звернення: 06.06.2021).
8. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року (від 21 грудня 2015 року № 32-VII) URL: <https://scholar.google.com/scholar?cluster=16055454138208204021&hl=en&oi=scholar> (дата звернення: 06.08.2021).
9. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.08.2021).
10. Сментина Н.В. Методи, інструменти та механізми управління збалансованим розвитком територіальних систем/ Причорноморські економічні студії №20, 2017 с. 20-24

References

1. Zakon Ukrainy Pro dobrovilne obiednanni a terytorialnykh hromad URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2015_09_04/T150157.html (data zvernennia: 29.04.2021). [In Ukrainian].
2. Smentyna N. V. Stratehichne planuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku na mezorivni: teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia / N. V. Smentyna. Odesa: Atlant. 2015. 365 s. [In Ukrainian].
3. Official site of Belgorod-Dniester City Council URL: <https://bilgorod-d.gov.ua/> (datazvernennia: 29.04.2021). [In Ukrainian].
4. State Administration of Belgorod-Dniester URL: <https://b-dnistrov-rda.odessa.gov.ua/> (data zvernennia: 30.04.2021). [In Ukrainian].
5. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 06.05.2021). [In Ukrainian].
6. Instrumentarij misceвого ekonomichnogo rozvytku: teoriya, metodologiya, praktika: monografiya / [Koval'ov A. I., Korol'ova T. S., Smentina N. V., Pavlova T. V., Karpov V. A., Fialkovs'ka A. A., Kotova I. M.]; za zag. red. A. I. Koval'ova. Kii'v: FOP Gulyaeva V. M. 2021. 413 s. [In Ukrainian].
7. Karpov V.A. Pochatkovi umovi stvorennya ta strategichni napryami rozvytku Rozdil'nyans'koi ob'ednanoi teritorial'noi gromadi *Naukovij visnik* № 6 (269), 2019 DOI: 10.32680/2409-9260-2019-6-269-53-67 URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/269/pdf/53-67.pdf> (data zvernennia: 6.06.2021). [In Ukrainian].
8. Stratiagiya ekonomichnogo ta social'nogo rozvytku Odes'koi oblasti do 2020 roku (vid 21 grudnya 2015 roku № 32-VII) URL: <https://scholar.google.com/scholar?cluster=16055454138208204021&hl=en&oi=scholar> (data zvernennia: 6.08.2021). [In Ukrainian].
9. Oficijnij sajt Golovnogo upravlinnya statistiki v Odes'kij oblasti URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 6.08.2021). [In Ukrainian].
10. Smentina N.V. Metodi, instrumenti ta mekhanizmi upravlinnya zbalansovanim rozvitkom teritorial'nih sistem/ Prichornomors'ki ekonomichni studii №20, 2017 s. 20-24. [In Ukrainian].